

Doktori (PhD) értekezés tézisei

**Válsághelyzet Kelet-Magyarországon
1918-1919-ben. Hadtörténeti,
helytörténeti és jogtörténeti aspektusok.**

Dr. Szilvássy Zoltán

Témavezető: Dr. Barta Róbert

DEBRECENI EGYETEM
Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola

Debrecen, 2023

I. A kutatás célja

Magyarország 1918 és 1919 közötti történetének bemutatása jól tükrözi a magyar történetírás utolsó száz évének átpolitizáltságát, a korszak és a téma interpretációja mindenkor megfelelt az éppen hatalmon lévő politikai kurzus és államberendezkedés igényeinek. Ennek megfelelően az 1945 utáni, marxista-szovjet mintákat követő magyar történetírás alapvetően pozitívan mutatta be a korszakot, annak minden (helytörténeti, hadtörténeti, jogtörténeti és egyéb) aspektusával. Mindez azt is szolgálta, hogy az 1919 utáni időszak (Horthy-korszak) ehhez képest és minden tekintetben negatív színben tűnjön fel, de az is helytálló, hogy a Horthy-korszak történetírása is a legsötétebb tónusokkal írta le az 1918-19 közötti eseményeket. 1989 után és a levéltári kutatási lehetőségek bővülésével a magyar történetírás figyelme újra a téma felé fordult, amit jelzett az egyre élénkülő, ide vonatkozó publikációs tevékenység és az is, hogy 2017-ben külön intézet alakult (*Clio Intézet*), melynek egyik fő profilja éppen a Tanácsköztársaság történetének sokoldalú kutatása. 2021-ben megjelent Hatos Pál összefoglaló munkája (*Rosszfiúk világforradalma. Az 1919-es Tanácsköztársaság története*), amely a témát nem csupán a korszak nemzetközi környezetébe illeszti be, de figyelembe veszi a korabeli magyar társadalom viszonyait és reakcióit is, valamint nagy pontossággal összegzi és felhasználja a témakör eddigi fontosabb magyar és idegen nyelvű historiográfiáját. Bodó Béla angol nyelvű munkája, valamint Robert Gewarth és John Horne magyarul is napvilágot látott, nemzetközi összevetéseket tartalmazó kötete jelzik, hogy a témának bőven vannak nemzetközi összefüggései, melyek jól illeszkednek az egyre szélesebb körben művelt erőszak-történeti kutatásokhoz is.

A disszertációm kérdésfelvetéseit és az azokra reflektáló téziseket tekintve, az alábbi kérdésekre keresem a válaszokat:

1. Hol volt a helye és mi volt a szerepe a Székely Hadosztály korabeli és térségbeli tevékenységének a kelet-magyarországi helyzet alakulásában? Ebben a tekintetben részletesen áttekintem a katonai egység korabeli hadtörténetét, annak országos és nemzetközi vonatkozásait, valamint hátterét és külön kitérek a tisztikarra, főként Kratochvil Károly tevékenységére. Elemzem a Székely Hadosztály és a Vörös Hadsereg viszonyát, a konfliktusokat, valamint a kelet-magyarországi lakosság ezzel kapcsolatos reakcióit. Ehhez szorosan kapcsolódott a székely menekültek akkori sorsa és helyzete, amely a térségbeli krízishelyzet egyik legfőbb mutatója volt.

2. Mi jellemezte az új politikai berendezkedést (tanács hatalom) és annak fogadtatását a térségben, Hajdú-Biharban (Debrecen, Hajdúnánás)? Ez a kérdés alapos helytörténeti áttekintést igényelt, amelynek bőséges korabeli és újabb publikált forrásai, valamint szakirodalmi feldolgozásai is vannak, itt tehát leginkább a kérdésfelvetés regionális súlypontjaira (a tanács hatalom kelet-magyarországi sajátosságai) helyeztem a hangsúlyt. Ennek megfelelően fontosnak tartottam hangsúlyozni, hogy a román megszállás miatt a proletárhatalom mozgástere időben és térben is nagyon korlátozott volt, ugyanekkor ez nem enyhítette a krízishelyzet lakosságra gyakorolt sokkoló hatását, hiszen az új politikai berendezkedés terrorját gyorsan felváltotta a román megszállók önkénye. A térség népességének agrárjellege és a református egyház súlya miatt a proletárdiktatúra agrár-és egyházpolitikájára nagyobb hangsúlyt fektettem vizsgálódásom során.

3. Milyen jellegzetességei voltak a tanács hatalom büntető politikájának és titkosszolgálatának? Az új, akkori szóhasználattal „forradalmi rend” büntető politikája, jogi berendezkedése, erőszakszervei (politikai nyomozó osztály, titkosszolgálat) alapvetően a rendszer stabilizálását és megerősítését szolgálták, ennek sikeres megvalósítása azonban több okból is zátonyra futott. Egyrészt az új rendszernek nem volt ideje teljesen kiépíteni az új jogrendet, másrészt az új, képzett jogi apparátust sem tudták felállítani, nem beszélve arról, hogy a teljesen politikai alapon és ideológiai síkon vezérelt jogrend és bíraskodás széleskörű társadalmi elégedetlenséget váltott ki, melynek enyhítése érdekében a politikai döntéshozók beépítették a rendszerbe a teljes következtelenséget, az esetlegességet, a dilettantizmust, mely szakmai hibák tömegeit eredményezte.

4. Milyen összefüggésben álltak a térség korabeli eseményei az ország helyzetével és külpolitikájával? Ehhez a kérdésfelvetéshez kapcsolódóan és főként a hadtörténeti, valamint a helytörténeti fejezeteknél mindvégig figyelemmel kísértem az országos politika alakulását, annak hatását a régióra, valamint a háború utolsó szakaszának, valamint a béke első évének nemzetközi had-és diplomácia történeti eseményeit. Tézisem szerint, és ebben a tekintetben egyetértek azzal, az újabb kutatási eredmények alapján már jórészt konszenzusos megállapítással, hogy noha az országnak a háborús vereség és a forradalmak, valamint a belső összeomlás miatt esélye sem volt a szuverén döntések meghozatalára, de helyi szinteken az ellenállások (katonai és politikai), a kríziskezelés, valamint a túlélési technikák változatos formáinak alkalmazása mégiscsak egyfajta konszolidációs irányba mutatott, noha a területi integritás biztosításához ez kevésnek bizonyult.

II. Felhasznált források és munkamódszerek

A disszertáció műfaji (helytörténet, hadtörténet, jogtörténet) determináltsága jórészt a felhasznált forrásokat (döntően publikált forráskiadványok formájában) és a szakirodalmat is meghatározza. Minden fejezet esetében áttekintettem a vonatkozó korábbi szakirodalmat is és kísérletet tettem azok megállapításait összhangba hozni az újabb kutatásokkal. A dolgozat átfogóan foglalkozik a Székely Hadosztály harcaival a mai Kelet-Magyarország területén, az új politikai berendezkedéssel Hajdú-Biharban, elsősorban Debrecenben és Hajdúnánáson, a magyarországi tanács hatalom büntetőpolitikájával, az új politikai berendezkedés jogalkotásával, jogi intézményrendszerével, politikai nyomozó testületeivel és titkosszolgálatával. A doktori értekezés hadtudományi, jogtudományi és történettudományi (helytörténeti) kutatásokat is magában foglal. Ebbe a tekintetben részben összegezni kívántam a régebbi és újabb szakirodalom megállapításait (a tematikus fejezetek szintjén), részben megpróbáltam rámutatni a vonatkozó történeti források és szakirodalom súlypontjaira.

A disszertáció első tematikus fejezetét (A Székely Hadosztály Kelet-Magyarországon. Egy honvédelmi kísérlet és következményei.) illetően a korabeli feldolgozások és visszaemlékezések (Böhm Vilmos, Gratz Gusztáv, Eördögh István, Huszár Károly, József főherceg, Kelemen Béla, Koréh Endre, Kratochvil Károly, Szádeczky-Kardoss Lajos) mellett rendelkezésre állnak újabb és jól használható összefoglalások, tanulmányok is (többek között Balla Tibor, Farkas Péter, Fráter Olivér, Gottfried Barna, Laczkó Mihály, Limpár Péter, Nagy Szabolcs, Romsics Ignác munkái). Ennek a fejezetnek az elején fontosnak tartottam, hogy a Székely Hadosztály tevékenységének történeti-földrajzi színteréről (Erdély és a Partium), valamint az itt élő népek (magyarok, románok, szászok) történeti kontextusairól bővebben is írjak.

Munkám következő fejezetében (Proletárdiktatúra Debrecenben és Hajdúságban. A Tanácsköztársasághoz vezető út és regionális hatásai.) a műfaji keveredés (helytörténet és hadtörténet) miatt a historiográfiai anyag is többretegű. Egyrészt felhasználtam a régióval foglalkozó régebbi helytörténeti irodalmat (Gunst Péter, Fehér András, Dr. Varga Zoltán, Tokody Gyula által szerkesztett összefoglalások), mert az 1989 előtti magyar történetírás politikai irányítói, szoros kontroll mellett ugyan, de engedték és támogatták a helytörténeti és egyéb, célzott tematikai kutatásokat, ami számos esetben máig hasznosítható forrásközlő és/vagy hiánypótló munkák megjelenéséhez vezetett (többek között Fogarassy László, Hajdu Tibor, Ladányi Andor szerkesztései és írásai). Mindezt kiegészítettem az újabb, részben helytörténeti kutatási eredményekkel (Bene János, Bödök Gergely, Buczkó József, Perczel Olivér, Ujváry Gábor és mások írásai)

A negyedik, ötödik és hatodik fejezetek (A katonai és polgári elhárítás a Tanácsköztársaság időszakában, különös tekintettel a Politikai Nyomozó Osztály eljárására. A Tanácsköztársaság büntető jogrendszerének főbb jellemvonásai. Büntetőeljárás a Tanácsköztársaság idején. A proletárdiktatúra bűnvádi eljárása) kidolgozásához, hasonlóan a korábbi részekhez elkerülhetetlen volt a korabeli és az 1989 előtti, döntően jogtörténeti dokumentum kötetek és feldolgozások használata, de itt arra is törekedtem, hogy főként a politikai nyomozó osztály, valamint a korabeli elhárítás története kapcsán figyelembe vegyem a levéltári anyagok egyre szélesebb körű kutathatósága révén megszületett újabb kutatási eredményeket (Fejérdy András, Jagadics Péter, Rajos Sándor, Simon László, Szabó Károly, Takó Dalma). Az általános jogtudományi részt illetően főként Sarlós Béla (A Tanácsköztársaság forradalmi törvényszékei. A Tanácsköztársaság jogrendszerének kialakulása), Halász Pál (A Magyar Tanácsköztársaság jogalkotása. Tanulmányok a Magyar Tanácsköztársaság államáról és jogáról) és Rákos Ferenc (Állam és alkotmány a Magyar Tanácsköztársaságban.) összefoglaló elemzésire támaszkodtam.

A téma historiográfiája helyenként a téma és a korszak polémiaiára is reflektált. Erre a számos példa közül megemlíthető az, hogy a Tanácsköztársaság történetének igen gyakran felemlegetett toposza volt az elmúlt száz évben a Székely Hadosztály „árulása,” vagy más perspektívából nézve: büszkén vállalt fegyverletétele. Amíg a Tanácsköztársaság hívei a magyar közvélemény románellenes érzelmeire hatva (az internacionalista proletárdiktatúra ügyesen alkalmazta a mozgósításra a nacionalista retorikát) bűnbakot találhattak a kommünt eláruló Székely Hadosztályban, a Horthy-korszakbeli, hivatalos emlékezetpolitikában legalább fel lehetett mutatni egyetlen olyan akciót az ellenforradalmi mozgolódásokból, amely ha másban nem, legalább a fegyverletételben egészen biztosan sikeres volt, és nem tapadtak hozzá olyan kétes ügyek, mint például a bécsi követségről elrabolt milliók eltűnése. Az „árulás” vádjá ugyanakkor a kortárs, „jobboldali” szerzők munkáiban is fellelhető. Az egykori katonatiszt, Gyurócsik Jászay Mihály részletesen foglalkozott a hadosztály megszervezésével és a vezetésében alparancsnokként betöltött szerepével, valamint saját heroikus küzdelmének nehézségeit is taglalta. Értelmezésében az internacionalista budapesti népbiztosok azért nem dolgoztattak ki koncepciót a nacionalista Székely Hadosztály alkalmazására, mivel bizalmatlanok voltak vele szemben, mert egy „egy erős, nemzeti érzéstől áthatott seregtest” létezése és dicső szereplése nem illett bele a Tanácsköztársaság politikájába. Gyurócsik Jászay Mihály azonban egyáltalán nem idealizálta a Székely Hadosztályt. Vitatkozott Breit József hadtörténeti munkájával, és bírálta a székely hadosztály fegyverletételét. A *Tanulságok és igazságok a közelmúltból* című, 1926-ban megjelent visszaemlékezése szerint éppen a Székely Hadosztálynak kellett volna példát mutatni, és minden más „vörös alakulatot” „a nemzeti

lelkesedés útján magával ragadni, megnemesíteni.” Előbb kiűzni a megszállókat, és aztán megdönteni a proletárdiktatúrát. Ezzel pedig Gyurócsik Jászay Mihály – ha a maga sajátos nézőpontjából is – jobboldali, konzervatív katonatisztként ismételte meg a Székely Hadosztály „árulásának” baloldali vádját.

A bal-és a jobboldalon egyaránt megtalálható „árulás” vádjának megcáfolására a Székely Hadosztály egykori parancsnoka, Kratochvil Károly tette a legnagyobb erőfeszítéseket. 1923-ban arra tett kísérletet, hogy a székely katonák tevékenységét leválassza mind a Károlyi-rendszer, mind a Tanácsköztársaság katonapolitikájáról, és ezzel együtt a hadosztályt integrálja az ellenforradalmi narratívába. Kratochvil szembeszállt Gyurócsik Jászay Mihály a Székely Hadosztály erejét eltúlzó nézetével, amely szerint megadás helyett a Székely Hadosztálynak inkább szét kellett volna vernie a román hadsereget, hogy aztán a Tanácsköztársaságot is megdöntse.

III. A disszertáció eredményei

A Székely Hadosztály korabeli tevékenységével, Erdélyt védő harcaival, a katonai alakulat megítélésével és politikai szerepével a korabeli források és szakirodalom ugyanúgy szubjektív és politikai motivációktól (revízió, bolsevizmus ellenesség) áthatva írt, mint az 1945 és 1990 között megjelent történeti munkák (marxizmus, internacionalizmus). Az újabb értékelések már azt is hangsúlyozzák, hogy a magyarság emlékezetében fájó emlékként élt a román intervenciós hadsereg 1919. évi megszállása. Erőszakos rekvirálások, rablások, internálások, gyilkosságok, totális pusztítás szegélyezte az utat amerre a román hadsereg járt. A tanácskormány, élén a szinte totális hatalmat gyakorló Kun Béla külügyi népbiztossal, mindenáron megakadályozták, hogy kialakulhasson az ország területi integritásáért is küzdő, egyfajta „nacionál-bolsevista” magyar Vörös Hadsereg. A hadseregben üldözték a történelmi Magyarország megtartását támogató gondolatokat, így azt is megtiltották, hogy az egységek vörös zászlóikat nemzeti színekkel szegélyezzék

Valójában a tanácshatalom nyíltan szembehelyezkedett a területi integritás elvével, ami demoralizálóan hatott a Székely Hadosztályra. A bolsevisták terrorja megrémisztette a családjukat is féltő katonákat, amely tovább mélyítette az ellentétet a hadosztály tagjai és a vöröskatonák között. A hadügyi népbiztosság politikai megbízhatatlanságukból eredően nem látta el a hadosztályt a harc folytatásához szükséges ruházattal és munícióval. A vörös csapatok egységei, beleértve az internacionalistákat a legtöbb esetben már a harc kezdetén megfutamodtak, annak ellenére, hogy a legjobb hadfelszerelés birtokában voltak. Sajnos a kommunista vezetők a világforradalom kivívását tartották legfontosabb céljuknak, az ország területi integritásának elvével pedig nyíltan szembehelyezkedtek.

Az új politikai berendezkedés regionális jellegzetességeit célzó kérdésfelvetéssel kapcsolatban hangsúlyozandó, hogy az ország 1918 őszétől 1919 nyaráig tartó politikai, gazdasági és katonai válságát a kelet-magyarországi régió szinte teljes mértékben „leképezte”. Néhány sajátos vonással azonban árnyalnunk kell ezt a megállapítást. Először is a térség nagyon gyorsan román katonai megszállás alá került (Debrecen 1919. április 23-án), amit abból a szempontból akár pozitívként is felfoghatunk, hogy a tanácshatalom sokkal rövidebb ideig működött a térségben, mint Budapesten, vagy az ország középső és nyugati részein. Ugyanakkor a régió helyzetét súlyosbította az erdélyi (székely) menekültek nagy száma, valamint az is, hogy a döntően agrárnépesség kezdettől fogva szembehelyezkedett a forradalmi kurzusokkal (részben a tényleges földosztás elmaradása miatt). Ennek a

reakciójaként az ún. forradalmi vörös terror is nagymértékben érvényesült a régióban, amit gyorsan felváltott a román katonai megszállás polgári lakosság elleni atrocitás sorozata.

A Tanácsköztársaság polgári elhárításával, politikai nyomozó osztályával, valamint a rendszer büntető jogrendjével, büntető eljárásával, azok intézményeivel, jogszabályaival és működésével foglalkozó jogtörténeti tárgyú fejezetekhez kapcsolódó tézis tekintetében világosan látszik, hogy az új politikai berendezkedés ezen a téren is szakítani kívánt a régi joggyakorlattal. Ez azonban nem igazán sikerült, mert a forradalmi jogrend teljes kiépítésére, működtetésére és megszilárdítására nem volt elég idő. Ráadásul a rendszer ezt a területet alapvetően politikai, ideológiai céljaira használta, de többnyire következtlenül, hiszen a jogi apparátusba került új személyek többnyire képzetlenek voltak, a régi megmaradt jogi garnitúra tagjai pedig sokszor szakmai tisztességből szabotálták a forradalmi törvénykezést. Noha a Tanácsköztársaság teljes jogi struktúráját áthatotta a forradalmi terror, mégis a jogalkotás, a törvények és rendeletek végrehajtása és a bíraskodás számos esetben ad hoc jellegű és következtelen volt, mert a rendszer irányítói attól tartottak, hogy a népszerűtlen bírói döntések tovább erodálják a tanács hatalom amúgy sem széles társadalmi támogatottságát és népszerűségét.

Ez annak ellenére is így volt, hogy köztudottan az új, szovjet típusú rezsim kezdetben nagy népszerűsége tett szert: a Kun Béla nevével fémjelzett új szocialista párt hamarosan tömegpárttá duzzadt. Ebben az is közrejátszott, hogy az emberek a Tanácsköztársaságban látták az utolsó esélyt arra, hogy megmentsék a nemzeti határokat, ezzel együtt a földeket, bányákat, gyárat is. Mivel úgy érezték, hogy a nyugati hatalmak, főleg a franciák, valamint az általuk támogatott Románia, Csehszlovákia és a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság Magyarország szétdarabolásában érdekeltek, ezért sokan nem, vagy nem csupán félelemből, hanem utolsó mentsvárként fordultak Szovjet-Oroszország irányába, amikor támogatták a Tanácsköztársaságot. Ebben az összefüggésben és az újabb kutatások tükrében, valamint kitekintésként érintettem a tanácsrendszer és az egyházak viszonyát (a régiót tekintve főként a református egyházra fókuszálva), valamint a vörös terror megítélését, ami a későbbiekben alapvetően definiálta a Tanácsköztársaság helyét a különféle történeti narratívákban.

A Tanácsköztársaság és az egyházak viszonya korántsem írható le a majd egy tucatnyi papgyilkossággal és a paraszti tömegeket gyorsan elidegenítő, bár igen következtelen és kapkodó vallásüldözéssel, amely a húsvéti tojásfestés nevetséges tilalmától az úrvacsorai szesztilalomig (bár a korszakban általános szesztilalom volt) számos abszurditást produkált. Az antiklerikális propaganda sem kommunista találmány volt, mert a növekvő szociáldemokrata befolyás révén az már a Károlyi-korszak utolsó hónapjaiban a hivatalos

kormánypolitika szintjére emelkedett. Később a Forradalmi Kormányzótanács tagjai között is többen voltak, akik nem akarták a falusi nép, főként az asszonyok vallásos érzését megzavarni

A vörös terror témájával foglalkozó legújabb szakirodalom összegző megállapítása kapcsán a szakemberek körében jórészt konszenzus van. Részben abban a tekintetben, hogy a Horthy-korszakot bevezető fehérterror jóval nagyobb mértékű és súlyú volt, mint a vörös terror, részben pedig abban, hogy a Tanácsköztársaság vörös terrorja jóval esetlegesebben és rendszertelenebbül működött. A bolsevik politikai erőszak 1919 Magyarországon időben és területileg is egészen változó mintákat rajzolt ki: nem március 21-én, hanem csak április közepén kezdődött, majd júniusban tetőzött, és míg a központi területeken több száz halálos áldozatot szedett, addig a végeken, így a kommunista Somogyban például a vörös terrornak csupán egyetlen halálos áldozata volt, hasonlóan Nógrád megyéhez. A palóc régió egy helyi leszámolás jellegű gyilkosság kivételével szinte mentes maradt a terrorkülönítmények garázdálkodásaitól. De a terror legfőképpen azért maradt korlátozott, mert a hatalomgyakorlás központi fórumain is heves ellenállásba ütközött.

Nyilvántartási szám: DEENK/489/2022.PL
Tárgy: PhD Publikációs Lista

Jelölt: Szilvássy Zoltán
Doktori Iskola: Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola
MTMT azonosító: 10086059

A PhD értekezés alapjául szolgáló közlemények

Magyar nyelvű könyvrészletek (1)

1. **Szilvássy, Z.:** "Államvédelem" a Magyarországi Tanácsköztársaság időszakában.
In: A jog tudománya, a mindennapok joga VII.. Szerk.: Szűcs Lászlóné, Siska Katalin,
Talabos Dávidné, Lukács Nikolett, Debreceni Egyetem Állam-és Jogtudományi Kar,
Debrecen, 147-187, 2022.

Magyar nyelvű tudományos közlemények hazai folyóiratban (5)

2. **Szilvássy, Z.:** A katonai és polgári elhárítás a Tanácsköztársaság időszakában, különös tekintettel a Politikai Nyomozó Osztály eljárására I. rész.
Új Nézőpont. 8 (2), 35-56, 2021. EISSN: 2064-7042.
3. **Szilvássy, Z.:** A katonai és polgári elhárítás a Tanácsköztársaság időszakában, különös tekintettel a Politikai Nyomozó Osztály eljárására II. rész.
Új Nézőpont. 8 (3), 49-57, 2021. EISSN: 2064-7042.
4. **Szilvássy, Z.:** A Székely Hadosztály és a Magyar Tanácsköztársaság történetének néhány összefüggése az erdélyi front összeomlásának tükrében.
Hallg. Műtanulm. 5, 53-70, 2021. ISSN: 2063-6024.
5. **Szilvássy, Z.:** A magyar békeküldöttség naplója Neuilly - Versailles - Budapest (1920).
Új Nézőpont. 6 (2), 57-62, 2019. EISSN: 2064-7042.
6. **Szilvássy, Z.:** Magyarország alapszerződése a szomszédos államokkal.
Hallg. Műtanulm. 4, 223-232, 2017. ISSN: 2063-6024.

A DEENK a Jelölt által az iDEa Tudóstérbe feltöltött adatok bibliográfiai és tudományometriai ellenőrzését a tudományos adatbázisok és a Journal Citation Reports Impact Factor lista alapján elvégezte.

Debrecen, 2022.12.07.

